

Соња ТОМОВИЋ-ШУНДИЋ*

ЊЕГОШЕВА СВЈЕТЛОСНА МЕТАФИЗИКА

Апстракт: У свом дјелу Луча микроkozма Његош је изнијансирао неколико значења појма свјетлост. У првом реду свјетлост је: 1. Душа, 2. Мисао, 3. Идеја, 4. Стварање, 5. Поредак, 6. Сазнање, 7. Љепота, 8. Поезија, 9. Доброта, 10. Ум. За Његоша душа је свјетлост, мисао је свјетлост, идеја је свјетлост, сазнање је свјетлост, стварање је свјетлост, поредак је свјетлост, љепота је свјетлост, поезија је свјетлост, доброта и истина су свјетлост, дух је свјетлост и коначно Бог је свјетлост и извор свјетлости, а само душа човјекова је бесмртна свјетлосна луча уроњена у мрачну владалицу, односно материју, па је свјетлост сâми духовни принцип, насупрот неосвјетљеном, тј. материјалном принципу. Затим, умско сазнање означава се као просвјетљење ума и излазак из помрачености душе у свјетлост сазнања. Свјетлост је име и за стварање, јер динамички замишљен процес стварања има свјетлосни епилог. Свјетлост је поредак хармоније насупрот мраку, односно неред и хаосу. А то истовремено значи да таква поредак има у себи љепоту, истину и доброту, мудрост и бесмртност. Сâма поезија као *poesis* је свјетлост која руководи пјесничким умијећем у којем се, поступно, од физичког иде према метафизичкој тајни постојања.

Кључне ријечи: *свјетлост, метафизика, мисао, стварање, вјера, поезија, извор*

У тежњи да разоткрије суштину свјетлости Његош ће је повезати са начином постојања Бога. Он је свјетлост свјетлости, источник свијетла свијета. Јер свјетлост која сија у сјајности савршенства предмета, носи печат божанског стварања. Свјетлост је креативна енергија, видљиви знак да бесмртни знак божанског логоса блиста у створеном. Када је у питању човјек, свјетлост је сâма душевна луча; када је у питању знање, онда је просвјетљење; када је у питању васиона, онда је бљештава љепота универзума. Улазак у царство наднаравне свјетлости, препуштање њеним *тихим* и *бесконачним* валовима, Његош је непосредно доживио онда када је његова пјесничка душа уронила у само *царство свјетлости*.

* Проф. др Соња Томовић-Шундић, Универзитет Црне Горе, Факултет политичких наука, Подгорица

Такво, људским језиком готово неизрециво, искуство сликовито је преточено у ненадмашним стиховима *Луче*, у стиховима у којима је пјесник из микрокосмоса запловио према светилишту макрокосмоса, проналазећи тамо сједињене свјетлост и љепоту.

У том контексту термин свјетлост означава стваралачки принцип у којем се рађа хармонија поретка и ствара закон који одржава његову унутрашњу равнотежу свјетлосном енергијом. Осим тога, све што је просвијетљено добија динамичко-енергетски принцип и могућност зрачења свјетлости. Насупрот пасивности материје, присуство свјетлости уводи активистички принцип – будући да је свјетлост апсолутна суштина свијета. Оно што је примило свјетлосни облик егзистенције одашиље свјетлост, пружа бљештаве снопове свјетлозрачне, које у својим искрама могу да обасјавају попут пламтеће сунчеве кугле. Трансфигурацијом појма свјетлости у најразноврсније форме, Његош ће сâму свјетлост схватити као стварање, мишљење, сазнање, односно постојање. У тако конципираном универзуму само оно што посједује свјетлост, заиста бивствује као уређено биће, јер је у процесу илуминације добило просвијетљени смисао трајања, па је сазнање процес у коме се блистава свијест душевне луче у неком поетском открочењу приближава свјетлосном принципу као ономе што лежи у њеном темељу.

Ако сумирамо појам свјетлости као један од најбитнијих појмова Његошеве рефлексивне поезије, закључујемо да он у основи значи: 1. Сазнање, 2. Стварање и 3. Постојање. Термине повезане са свјетлошћу Његош ће користити увијек када је у питању сазнање, а затим стварање и постојање, па ће се у тријади *сазнање – стварање – постојање* преслијавати његов мисаони и поетски свијет, оном њему особеном, својственом изванвременском духовношћу. Због тога је свјетлост за Његоша најважнији принцип његове гносеологије, мистике, естетике и поетике, како у стваралачком тако и у њеном практичном аспекту.

САЗНАЊЕ ЈЕ СВЈЕТЛОСТ

Његош ће појмити процес сазнања као поступак просвјетљења душе. Сазнање није интелектуална процедура мишљења у појмовима по законима логике већ озрачење душе, у коме се рађа истина. Ријеч је о неком мистичком искуству, у коме се као у открочењу долази до истине. За такав доживљај потребно је посебно стање свијести у коме се превазилази привид унутрашње равнотеже. Страствена чежња коју Његош описује као *душу зајалањењу* је први корак у коме се у унутрашњости распламсава ватрена стихија. Само тако пробудена свијест из мртвила уобичајеног начина постојања може се винуту у етар, пробијајући опну времена.

Човјек је биће страствено одредијелено да сазна истину свијета, а тиме и тајну властитог постојања. Ријеч је о *свјетлој њајни*, која се у сјећањима и сновима јавља у души неспособној *да за собом њроникне мрачност*, остављајући у том неуспјешном покушају својим *њамнијем њроласком* само трагове жалости на душевној таблици. При томе, одговори филозофа, научника и мудраца од постанка *homo sapiens* до данас, када би се сабрали у једну идеју, суштински не представљау никакво стварно знање. Њихова интелектуална умовања су за Његоша само *кроз мраке жедно њумарање, нијемо су сљетљиво нарјечије* и погледи *с мраком ујашени*, чиме се метафорично указује на несавршенство сваког облика филозофске или научне спознаје.

У потпуном мраку незнања: *Свемојћствиво свјетлом њајном шайћии / само души њламена њоење*, па је душа пјесникова једино свјетлоподобна, слична свјетлости и сама јесте свјетлост. Његош ће закључити да је само пјесничка душа надахнута пламеним заносом достојна светости постојања и сазнања. Синергија између Бога и човјека нигдје није тако очигледна као у еросу пјесничког надахнућа. Његошева поетика, тј. његова мисао о поезији, у непосредној је вези са његовим гносеолошким и телолошким ставовима. Проблем пјесничке инспирације, постављен отворено у уводним стиховима *Луче*, почетак је његове рефлексije о специфичности поетског искуства. Пјевање и мишљење се поклапају, али тако да је пјевање први услов разумијевања, а не обрнуто. Мишљењем у појмовима наш ум не може да прекорачи границе физичког свијета. Само у поетском заносу, човјек прелази у истински свијет, онај који је по себи апсолутан и непромјенљив. Слично као што у платонистичкој доктрини о љепоти, идеја као нешто опште има свој одраз у појединачном, тј. видљивом свијету, а сам ерос се сматра неопходним вођом ка њој самој, будући да је посредник између стварности и идеје лијепог.

Његош ће заокружити у *Лучи* своју поетику и мисао о поезији. Он сматра да је пјесништво пут до највише тајне бића, а сама природа поезије, која се зачиње у пјесничком заносу – налази се ван пјесника. Платон је први од филозофа говорио о проблему пјесничке инспирације, о којој ће расправљати у *Ијону* и *Федру*. У дијалогу Хипија Већи по први пут се говори о синтези лијепог и доброг. За Његоша, у духу антике, спој етичких и естетских феномена је прихватљив јер лијепо и добро постоје истовремено, али он користи средњовјековни појам свјетлости као обједињујући појам његовог јединства.

У природи је пјесништва да се поезијом усредсређујемо према самом извору свјетлости, на путу на коме се опажа надсвјетлосна љепота. Јер

поета је, вели Његош, онај вапијући глас из пустиње, онај који види лист од књиге миротворца отворен:

*Званије је свешћено ѿоеће,
їлас је њеїов неба влијаније,
луча свјетїла руководїиель му,
дијалекїи му величестїво їтворца*

(ЛМ, *Посветїа*, 177–180).

Светост пјесничког позива повезала се са посебним искуством његовог духовног просвјетитеља. Када твори поезију, пјесник излази из круга субјективности, сјећајући се оне љепоте коју смо доживјели у другом свијету, прије земаљске егзистенције: *Сини каже оїњем сїворїиельа! / Ти си искра за небо сїворена / бесмрїињем Боїом їомазана.*

Душа је миропомазана чистом свјетлошћу у пријепостојању. Аналогно платонистичком концепту, за Његоша је душа бесмртна и у том дуалистичком односу душа – тијело разрешава се драма човјековог постојања. Према овоме, пјесничка дјелатност је врховна моћ сазнања, начин да се наша душевна луча успиње љествицама до апсолутне истине. У поезији се не испољавају пјесникови унутрашњи доживљаји, већ се преко ње човјеку даје могућност да спозна истину и изрази је језиком пјесничког дјела. Стих *Званије је свешћено ѿоеће*, указује на то да је пјесништво религиозно-мистичка дјелатност, а пјесник првосвештеник религије свјетлости. Истовремено, пјесништво је обасјање душе, просвјетљене до мјере да може да суди о истини. С друге стране, поезија представља пут на коме наша душевна супстанца може да лута космичким пространством и зато пјесништво има посебан смисао за човјека. У сáмом темељу Његошеве поетике налази се његова метафизика:

*У ноћ, сїраином буром разјечану,
сину мени зрака їред очима
и їлас зачух кано їлас анїела;
Ја сам душе ївоје їомерачене
зрака сјајна оїња бесмрїиноїа:
мног се сјећаиш шїиа си изїудио;
бадава їи вайїрени ѿоеће
саїварарају и кличу доїиње:
ја једина мраке їроницавам
и доїирем на небесна враїиа*

(ЛМ, I, 31–40).

Пјеснички занос уводи појање душе, те *зраке сјајне оиња бесмртноиџа*, чиме поезија испуњава свој примарни сазнајни задатак па се успјешно савладава агностицизам, односно мрачност људског незнања. Пјесништво је постало форма којом се исписује фантастично искуство, опис душевног узлета према *свеиилишииу бића*. На том свјетлосном путу кључну улогу игра *искра дожестивена*, која је једина оспособљена за продор у надчулни свијет:

*Исирини се, искро дожестивена,
из наручја мрачне владалице,
иодиџи се на свијетла крила,
расиали се иламом бесмртносџи,
скини мене са очих мојијех
нейрозрачну смртносџи завјесу*

(ЛМ, I, 61–66).

Пјесништво је најспиритуалније од свих човјекових дјелатности јер непосредно прати одвајање свјетлосне луче од мрачности материје. Када се искра божанствена успјешно ослободи материјалности *иодиџи се на свијетла крила*, у неком надумном пјесничком трансу, скида се *нейрозрачна* копрена незнања и улази се у прозачни свијет знања. Пјесник је сматрао да постоје различити видови свјетлости и да у семантичком смислу она значи супротност незнању. Та свијетла идеја као бесмртна искра, подигнута *свеишџеном вољом Творца*, успјешно је савладала *своје земалско заиочење*. А у таквој души, мрачност уступа мјесто свјетлости, небеској дуги распламсалих боја којима се савладава мрак, у којој као на лакој прозраку тријумфује све што је бесмртно у човјеку. И човјек се од чулног сазнања успиње до духовног гледања, у коме се мотри један савршен свијет. Свјетлост је истовремено онтолошко и гносеолошко начело, њеним се дејством рађају сама доброта и љепота. Пјесник је за Његоша стваралац који има дар божанске ватре у себи, тај пламени поета у чијим се моћима открива тајна стварања.

СТВАРАЊЕ ЈЕ СВЈЕТЛОСТ

Његош је процес стварања замишљао као процес просвјетљења. У сâмом поступку створено се одуховљује свјетлосном енергијом, па стваралачка свјетлост има извор у самом Богу. Замисао о Богу као ствараоцу или пјеснику чија је поезија видљиви свијет, истовремено значе и обасјање свјетлошћу, сврховитост и љепоту таквог свијета. Принцип стварања

за Његоша, супротно класичним митолошким представама о борби између хаоса и космоса, је свјетлосно постојање у коме постојеће прима у себе чисту свјетлосну енергију.

Свјетлост је за Његоша непрекидни процес усавршавања космичког поретка и има све особине поетског стварања, јер све што је Бог створио обдарено је свјетлошћу и љепотом. Осим тога, просвјетљење је непрекидно кретање божанске енергије, тако се та надчулна хармонија свјетлости може приказати тјелесном, али и духовном оку човјековом. Онда када је огњена луча руководитељ души, она је у прилици да опази надземаљску свјетлост, неупоредиво сјајнију од свих наших искустава. Но, свјетлост је за Његоша не само видљиво вреће свјетлосних луча или игра свјетлосних звијезда, већ прије свега дубински спиритуални основ у коме је уткана шифра трансценденције. И што је неки предмет или биће присније везано са Провиђењем, то је и његова *блистайиелна* свјетлост јаснија. Створено је у процесу илуминације добило форму, љепоту, пропорцију, хармонијску јединственост, која се само разликује по степеној свјетлосног присуства, дакле унутрашњем свјетлосном интензитету. Бог присуствује подједнако у цијелом универзуму, у *кайљама, као и сунцима, у искрама као и зракама*, у којима се прославља његова неисказива божанска моћ.

Кохерентност цијелог космичког система почива у уједињујућем свјетлосном начелу, а сâм космос ће и за Његоша, у неоплатонистичком духу, бити стога нужно и лијеп. Љепота је својство свих ствари датост *ајриори*, сâмим тим што је створена слободном божанском вољом. При томе, најбитније остаје то што Творац чином стварања постаје зачетник оног реда који се манифестује у свјетлосној хармонији. Његош је апологета метафизике свјетла, јер ће свјетлост Једног сијати у мноштву појава, јер је Он онај први све-сјај који је одуховио цијели космос. Свјетлост изви-ре из прасвјетлосне супстанце из које се божијим чином стварања родила свјетлост, па је та првобитна искра конститутивни божански принцип свемира.

Да би објаснио начин стварања свијета, пјесник се упутио панкосмичком средишту у коме је *вјенчано биће с зачатијем*. Као слаба и малена искра међу *сунца ѿламѿеће свјетѿове*, пјесникова душа поражена је на том путу, како сам каже, интензитетом свјетлости: *Свјетѿлошћу ми вид очих ѿражен*. О свом путовању, чији је циљ долазак у средиште свијета, пјесник истиче: *На њ' је ѿрестѿол миросијатиѿеља / ѿе у свјетѿлостѿи биће окуѿао*. На таласима небеског струјања пјесникова душа је приступи-

ла сâмом извору свјетлости из кога се биће, у процесу стварања, окупило свјетлошћу, урањањем у њену вјечну енергију.

Пјесник ће нам објаснити да је природа свјетлости динамичка, јер се она једном успостављена шири сагласно свом унутрашњем потенцијалу. Њен први узрок је Бог, а његово космичко пребивалиште је центар из којег се успоставља свјетлосна радијација:

*На средини нейреїледне равни
круїа се је їора узвисила,
основ јој је од чисїа рубина,
а сва їорâ маса брилијанїна;
величину їоре їронодржне
и їреливе њезине свјеїлосїи
сви їоїледи и воображења
у їоњаїносїи довесїи не моїу:
ова їаїна високої їромисла
нейосїижна сїїоји бесмрїнима.*

*Наврх їоре їрон се їорди вїсї
и їалаїа їревјечноїа цара;*
— — — — —
— — — — —
— — — — —
*одавде је їрва искра сјекла
у їредјеле ноћи ускочила
и свјеїлосїи облик їоказала!*

*Овде су се мрске мрачне силе
у комаїе їрдне раздробиле
и из владе дића издјежале
у жалосно сїање хладне смрїи
одавде се са свјеїлошћу їрва
свему дићу насмијала зора*

(ЛМ, II, 112–122. и 128–136).

Трон *їред-вјечної* цара, чији су свјетлосни преливи саткани од рубинскоцрвених и љубичасто-брилијантних боја, практично је неописив. На

том мјесту рађа се свјетлост – као божанска искра која има такав енергетски набој да *засјече у мрак* непостојања и обасја га радошћу свјетлосног постојања. Из тог центра *насмјјала* се прва зора, озаривши смислом постојећи свијет. Као код Платона, свјетлост Једног сија у материји спиритуализијући материјални свијет. Но, Његош се ослања на патристичку мисао у којој се Бог показује оптички, за наш орган гледања као свјетлост. Доказивање Бога је у показивању Бога, а не појмовима којима се не може објаснити принципијелно беспочетни почетак васионе ни на који начин. Суштина Бога се види у његовим благодатним дејствима и еманацији свјетлосне, као чисте нестворене, енергије па је читава творевина, његошевски речено, *велики храм свеславија дожјета*. Његош ће освојити темељне идеје античке, али и средњовјековне естетике свјетлости, повезујући симболички својим књижевним дјелом Атину и Јерусалим или паганску филозофију Грка са хришћанским учењем византијског Истока. Опозиција свјетлост–тама има за Његоша онтолошко значење, што је у гносеолошком смислу равна опозицији знање–незнање, у етичком смислу опозицији добро–зло, док ће у естетском значити разлику између лијепог и ружног. Ту тијесну везу између Бога и свјетлости као његове божанствене енергије, Његош узима као и Григорије Палама, који је – поучен идејама Псеудо-Дионисија Ареопагита и Симеона Новог Богослова – дошао до закључка да Бог јесте свјетлост, али не по суштини, већ по својству сâмих бесмртних енергија.

У *Лучи* Његош јасно упућује на мисао да Бог путем свјетлости ствара, а затим свјетлошћу одржава властиту творевину. Будући да се космос налази на различитим ступњевима савршенства, сваком од њих одговараће одређена свјетлост, од природне свјетлости која се опажа гледањем, до спиритуалне која се доживљава духовним сагледавањем. Процес стварања је непрекидан процес прожимања свјетлосним логосом, са циљем да цијели космос у неком моменту запламти вјечном свјетлошћу. Осим тога, све што је једном примило свјетлост, у стању је да добијену свјетлост емитује даље. У некој врсти неоплатонистичке еманације свјетлост није за Његоша статички квалитет, већ континуирана радијација свјетлосних зрака према мање освијетљеним стварима. Потпуна одсутност свјетлости постоји у Сатанином *црнокраком* пребивалишту и црној свјетлости као извору мрачних сила које се трајно опиру божијем поретку. Но, супротно томе, Његош ће поетски сликовито описати *пријесћол миросијашељни*:

*Из њеѿа се луче бесамрѿине
на све сѿиране р`јекама сѿѿаху.*

— — — — —
*ѿако ѿеку изобилно луче
са доброшом својом бесамрѿином
у ѿросѿоре ѿѿширноѿа бића*

(ЛМ, I, 241–242. и 248–250).

Из небеске фонтане се у бесконачним валовима сливају читаве струје свјетлости, уливајући у творевину бесмртну доброту. Из тог космичког врела тече незаустљива лучесипна ријека, па читав неосвијетљени свемир хита према божанској свјетлости:

*Они шари шѿо се к небу дижу,
ѿе се виде у свијетлој сфери
како лѿише ѿмасѿе и безрачне,
ѿо су сунца, вожди созвјездијах:
издјежају из мрачноѿа њедра
По свјешѿеној вољи миродавца;
на небесна чѿѿир` краја иду
Да се крсѿе у бесмрѿи ну свјетлосѿи
окруњени свјетлошћу вјечѿиом
на вјечно се царовање врћу*

(ЛМ, I, 271–280).

Претпоставља се да новонастала сунца, као *вожди* космичких галаксија, по *свјешѿеној* вољи бивају крштена бесмртном свјетлошћу. Тако ће свјетлост бити образац преко кога се стваралачки божији узрок свега постојећег улива, показујући се у пунини свесвјетлосне хармоније. Истовремено, то је граница сваког кретања, сврха свих тежњи, јер се на тај начин дисперзивно расути космос, као безоблична материја, трансформише у свјетлосну љепоту. Будући да свјетлост, као и за Псеудо-Дионисија, произилази од принципа добра и показује се као чиста добротa у чулно-опажајној, али и у духовној свјетлости – све што настаје посредовањем свјетлости нужно мора бити окренуто добру тј. Богу. Но, за Његоша ће у хришћанском појмовнику просвјетљење бити просвјећење јер чин крштења у првобитну свјетлост у функцији је кретања творевине према сâмом Господу Богу.

У пјевањима II и III *Луче* Његош детаљно анализира елементе своје, ипак аутентичне, свјетлогонијске визије:

*Свемоући на ирон сједијаше,
иаинсйвеном украшен йорфиром,
йворийиелном зањайй йоезијом;
к йресйолу му св'јейломе мирови
из мрачноја царсйва изницаху,*

*Бјеше светиа круна миродавица
својим видом небо украсила,
дјеху њеним йламом веселијем
узиірала небесна свјейила
и сребрне сйрује бесмрйија*

(ЛМ, III, 1-5. и 11-15).

Понесени стваралачком поезијом творца, космички *мирови* се купају – крштавања спиритуалном свјетлошћу. У том *йламу веселостйи* игра се игра радости постојања, плес сребрних ријека у којима се бесмртно радује својој бесмртности. Када се творевина *крсйи и надоји лучах* она постаје свјетлост прозрачна, а хаос *небодјелани* добија свјетлосну форму што у играјућем заносу слави божанску љепоту. Као што је божански Мојсије видио чисту свјетлост која зрачи чисте и многоизливајуће зраке, тако је и Његош у својој духовној екстази, сагледао оно што Псеудо-Дионисије назива *надсушйасйвени зрак божанске йаме*. Сâм Дионисије Пс. Ареопагит истицао је, такође, да се изласком из себе човјек у мистичком виђењу, остављајући чула и умне дјелатности, уздиже до Оног који је изнад сваке суштине и познања. Тај боравак у надсвјетлосном примраку и за Његоша је простор безрјечја, јер је душа наша слободна од свега и с ону страну свега спремна на највише духовно искуство:

*Зажеіа сам ја йламена буре
у йредјеле ноћи и хаоса,
йе ми буде сунца и мирове
од сна хладна и йредвјечишйоја.
Тамо свјейлостй ужасне йодједе
над нијемим царсйвом одржава
расйосйрања свијейиле йранице
и йозива на слайко дйишйе
из смрйноја ойширноја лона
мноіодројне зайочнике йаме*

(ЛМ, III, 91-100).

Творац је *зажеџа ѿламене буре*, што је за Његоша синонимно стварању, и у тој космичкој ватри обасјана је смислом космичка творевина. У бесмртном огњу *свешћене љубави*, уливена је магнетна сила љубави Божије која одржава поредак, стварајући у пламтећим лучама освијетљени космос:

*Шестѝ небесах коловиѝних ѿређем,
шестѝ млечнијех ѿрелетѝим ѿушовах,
вељу сферу иѝрајућих шарах,
који вјечно свијетѝла движења
у ѿравилним колим' извршују
која им је рука свемоѝћа
начертѝала ѿресвешћом мудрошћу*

(ЛМ, I, 121–127).

Када се пјесникова душевна искра нашла *међу сунца ѿламѝеће свјешћове*, који у бесмртним енергијама натапају *ѿросѝор и минове*, поражења је снагом те наднаравне свјетлости. Урањањем у њене валове, душа прелази небеска растојања, *иѝрајуће шаре* уређене према начелима светог савршенства.

Чин стварања Његош је замислио као илуминацију која има процесуални карактер. Једном створено биће путем божанског логоса наставаља са напредовањем у смислу појачавања интензитета своје свјетлости. Пјесник свјетлост види на почетку свијета у сâмом начину његовог трајања, она обухвата његову прошлост, али и будућност као коначни циљ акта стварања. Свјетлост је тако у блиској вези са циљем сваког кретања, успостављајући смисао постојања. Она је *causa finalis*, посљедња сврха којој се стреми, којом се укида дуализам материје и форме, па је истовремено дјелатни узрок, али и телеолошко начело, којим се остварује смисао творевине. Зато Његошев Бог метафизике у *Лучи*, о својој активности стварања као просвјетљења каже:

*Да од свешће одсѝуѝим дужностѝи
мраке царсѝиво би осѝало вјечно.*

Бог има намјеру да својим стварањем дође до оне тачке да *сви краји зайламѝе свјетѝлошћу*, јер ће тада цјелокупна творевина бити чиста свјетлост као знак да су се она и њен Творац споразумјели у вјечности:

*То је круна Боја истиноја,
са којом је сам себе вјенчао
над вјечношћу и над временима
иод којом је завјет учињео
себе самом на светиоми ирону
да ће мраке ионији за иредјеле
и иранице освјетилији бића,
да ће иравде име светиковаји
са мрачношћу засуји мирови
како шито се на небу светикује”*

(ЛМ, II, 151–160).

У поетској текстури *Луче микроkozма* стварање је чин планске акције, па стратегија стварања има свој почетак, али и крај у коме је садржано вријеме постања, вријеме трајања и крај у коме се опет улази у свјетлосну вјечност. Пјесник је заговорник идеје о континуираном упливу трансценденције у егзистенцију, јер Творац ни у једном моменту не напушта своје дјело, управљајући његовим кретањем у сваком тренутку времена. Зато створени свијет може имати смисао, усаглашавајући се са највишим творчевим намјерама слободно, опредјељен трајно према начелу свјетлости. На крају пута слиједи *слајкојласна армонија, вјечне љубави*, чиме је окончан божији науи у погледу васионе:

*иад ће ойији иворац иочинуји
и свој свети завјет исиунији
иад ће мири и иросиори сирашни;
слајкојласном ирмјет армонијом
вјечне среће и вјечне љубави”*

(ЛМ, III, 122–126).

Претпоставља се да ће финализација процеса стварања бити савршено уређен свијет свјетлосне хармоније, који бивствује по закону истине и праведности. У том случају, Творац ће тријумфално заокружити своје дјело завршном каденцом, у којој ће се угасити мрак и цијело биће постаће свјетлост.

ПОСТОЈАЊЕ ЈЕ СВЈЕТЛОСТ

Доминација свјетлости над свим облицима постојања за Његоша је несумњива, па све што постоји путем свјетлости – успијева да додирне

трансценденцију. Сусрет између Творца и творевине омогућен је свјетлошћу, јер је свјетлост божанствена енергија која се улива у створено дјело. Попримивши духовна дејства, сва васиона и сама постаје бесмртна. За Његоша искре и луче чине динамичку структуру свјетлости. Свјетлост је појам оног вјечног принципа стварања, као оно што је опште, али и оно што се у лајбницовском значењу зачиње од првобитне, монистички схваћене, божанске искре. Из те првобитне монаде рађа се биће свјетлости, које се као ваздушни океан распростире космичким просторима и сија подједнако у галаксијама, сунцима, анђелима и души човјековој – истовремено као физичка и метафизичка појава.

Његош ће до детаља објаснити везу између начина постојања свијета и присуства свјетлости у њему. На освјештаном плаветном небу показује се бесконачан број брилијантно свијетлећих космичких тијела. У том правилном распореду небеских кола, украшеним видљивим и етерицим знаковима свјетлости – показује се само биће љепоте. Љепота за Његоша представља хармонију остварену божанским промислом у створеном, у непосредности његовог зрачења свјетлости. Лијепо пламти као свјетлост која зари космосом своју енергију и има динамичку природу, садржану у најфинијој игри космичке свјетлости. Љепота је форма, чију садржинску страну чини незауостављиво треперење свјетлости. Свјетлосна игра космоса у покрету ствара складност у дубинској игри космичких сила, клизајућих у зрачном прозраку, откривајући нам *йрелесџи божанској ројесџи* и његовог чула за љепоту:

*Све дивоџе неба и небесах,
све шџо цвјетџа лучем свешџенијем,
мирови ли ал' умови били,
све йрелесџи смрџне и бесмрџне –
шџо је скуџа ово свеколико
до ойшџеџа оца йоезџија?*

(ЛМ, *Посвеџа*, 171–176).

Све смртно и бесмртно *цвјетџа лучом свешџенијем*, јер је настало првим стваралачким дамаром васионе. Од тог првобитног импулса је створен цијели васионски поредак са свијетом љепоте. Јер лијепо јесте све оно што је настало посредством апсолутне енергије свјетлости. У *Лучи* (II пјевање), пјесник ће се посветити *дивној красоџи* космоса, гдје се *йоилед* у *йрелесџи џоџи*, а *језик се од чудесџивах мрзне*:

*џи л' се слаба, усуђујеш, руко,
да оишеш њољах небеснијех
величестиво и красоиу дивну
и анјелска вјечна наслаждења?*

(ЛМ, II, 27–30).

За Његоша ће љепота, као и у византијској естетици, бити суштински – не само формално – везана за свјетлост. Синтагме које употребљава у *Лучи*: *красоџа дивна* и *џрелестџи смрџне и бесмрџне*, упуђују на термин прекрасно, који је и код Византинаца имао кључну улогу. Псеудо-Дионисије Ареопагит подвлачи да се надсуштински прекрасно назива љепотом, будући да оно у све предмете излива своје дубинске зраке који изграђују љепоту. Никола Кузански, писац из XV вијека, на прелазу из средњег вијека у ренесансу, изложиће да концепт прекрасног у византијском схватању садржи, поред сјаја форме, способност да буде прекрасно добро и способност да сабира све уједно. Његош слиједи традицију старих естетика кроз њихово поимање апсолутне љепоте. Йепота није, као за античке мислиоце, предмет умних расуђивања, према коме нас води Ерос у платонизирајућим схватањима, да би се схватила идеја лијепог. Она је прије свега повезана са филозофско-религиозним промишљањем, јер је циљ свих човјекових стремљења кретање према невидљивој љепоти, која вуче себи душу оног који сазнаје. Али се сазнање, као и за Григорија Ниског, остварује не преко интелекта, већ љубављу, утолико што је оно што се сазнаје прекрасно по својој природи. И за Његоша поступак сазнања зависи не толико од нашег умног гледања колико од *свешој мајнеџизма*, љубави којом се привлачи оно што је слично. Тако се трансцендентна љепота излива из оног ко је суштински прекрасан јер је истински прекрасна љепота она коју људска ријеч није кадра да опише:

*Ко ће џеде разумјетџи џворче
ко л' мођућсџиво вообразџи џвоје?*

(ЛМ, II, 35–36).

Космичку хармонију, у којој је оваплоћена прекрасна љепота, карактерише математичка уређеност:

*План небесах џремудросџи је вјечна
својом вјешџом руком сочинила:
свеколике небесне равнине*

*покрише су цвјетним ливадама,
мај вјечито на њима царује;
доја цвјета вјечна и прозрачна,*

— — — — —
ред свешћени на свему царује

— — — — —
*Брегови су никли по равнини,
по правилу како све остало,
окружени китним садовима;
на њима су диинути престоли
од топаза и зрачна рубина –
ред ангелах првопрестолнијех;
над престолом свакојијем стоји
на воздуху једно коло сјајно,
како што је коло Сајурново,
ше се вије и ше зраке лије”*

(ЛМ, II, 51–56. и 71–80).

Стигавши у језеро свјетског бића, што би укратко подразумијева-ло циљ путовања, пјесник је усхићен оњем свешћене љубови. Лампа космичког свесвјетлија запаљена је ватром љубави, утолико што у њој пребива план вјечности. При томе космос је геометријски правилно уређен, саткан од најфинијих зрачних рубина, смарагда, топаза, брилијана-та и кристала који пресијавају свјетлост прозрачних доја. Космичко савршенство зрачи кристалном љепотом, која је видљиви облик свијетле-ћег пламена зачетог у божанском огњу. Осим тога, савршенство припа-да и бићима попут анђела, јер су они као небеско воинство заштитници небеске хармоније:

*Ах, красотиу небесној воинства
смртни никад постојати не може!
На свакоме лицу ангелскоме
савршенство блиста створитеља
и прелесна Божја поезија;
на њихова коља и сјријеле
и свијетле војничке штићове
клизају се итрајући зраке*

(ЛМ, II, 103–110).

Прелесна Божја поезија, љепота, блиста на свакоме лицу анџелскоме, а на њиховим копљима и стријелама клизају се ипрајући зраке, као знак велике свјетлосне игре зачете у језгру васионе:

*Над високим ѓресџолом ѓресџолах
у воздух се сјајно коло креће,
ка и друџа шџо се кола крећу
над ѓресџолма ѓрвијех анџелах;
ма је оно милионе ѓуџах
од свакоџа веће и сјајније;
мириџаде сјајнијех сунацах
о њему су свеџијем ѓравилом
за свеџеџле власе ѓовјешане,
лију свеџеџлосџи у оџширну сферу.*

— — — — —
*Око џоре ѓресџолодржеће
чеџири су џоре од алмаза,*

— — — — —
*Из њих дију чеџири фонџана
са живошћу ѓламџеџијех лучах*

(ЛМ, II, 141–150, 161–162. и 164–165).

Његош је створио поетску слику престонице у којој се, у духовном смислу ријечи, ствара космички поредак. То је оно мјесто одакле су да-ти сви закони постојећем свијету. Притом, таква слика није симбол јер симбол би било могуће тумачити, откривати његов бесконачни смисао. Слика пак не може и не треба да се рационално схвата, она треба да се доживи и у том доживљају прими као истина. Истина је у том схватању законитости универзума, али увијек у споју са доживљајем апсолутног. Ријеч је о пјесниковом личном откривању тајновитог пулса свемирског, у коме се у љепоти *ѓресџолодржеће џоре* из њене, симболички речено, че-тири фонтане изливају свјетлосне струје свемира. Ту пјесничку слику није чак ни потребно дешифровати, јер она јесте доживљена реалност, а њу је као и сџаму умјетност у којој се ствара, могуће схватити као сусрет са вјечношћу. Његош је држао да је стваралаштво чин слободне воље, изражавајући тиме и своју главну религиозну замисао, утолико што ништа од оног што је стварно не може постојати а да не буде прожето логосом у коме су сједињени умност и постојање. У том чину искључена је при-нуда, јер само слободно стварање носи узбудљивост трагања, у коме се

ствара смисао овог свијета. Стога свако биће и све постојеће има своју сврховиту мјеру савршенства, која се достиже у будућности.

За Његоша *цијели бесџореци* на крају бивају уређени неким поретком, чиме се успоставља космичка хармонија, синонимно постепеном просвјетљењу. Бог прочишћава и сâму свјетлост, преламајући зраке у зракама, у више форме свјетлости. На крају настаје апсолутна свјетлост, фино прочишћена до мјере да може да изврши унутрашњу катарзу космоса. Свјетлост се тако доживљава чулно, тј. интуитивно, јер њено биће наш ум – поставши немоћан – одбија да схвати. У трептају наших чула ређају се боје космоса, у додиру који по интензитету подсећа на мистичко искуство, виртуозним мијешањем свјетлосних боја, којим доминирају златни одсјаји, смарагдне прозачности. У тим склоповима узаврелих небеских тонова, на трагу њихових свјетлосних пресека, назире се дубљи смисао васионског склопа.

Чему, дакле, служи такав чулни доживљај? Он се одвија као први чин тајанствене мистике гледања свијета којем се удахњује искра божанског логоса, да би се додирнула чулност са великим духовним стањима. Мистичном тишином космоса чују се само гласови бесмртне музике и звук се шири пространством што у свјетлосним таласима садржи чисту љепоту. У тој непролазној енергији, у којој се боја и свјетлост подижу до највећег степена, у тој карактеристичној музици сфера свијетли ванвременни смисао, напајајући се са огњишта, које за обичне смртнике остаје тајна. Његош је опседнут визијом космоса као врелом божанске свјетлости, која се подједнако опажа оком и цијелим унутрашњим бићем, у коме се у тонско-музичким скалама појављује један свесвјетлосно прочишћен свијет. То дубинско осјећање визуелности, у којој је дат поредак, пјесник ће препознати у свјетлосном – у боји која може, сликарским заносом, обојити предмет својом безграничном љепотом. Зато је свјетлост, као начин постојања, дар који се прихвата, разлог да се ствари разликују према квалитету и унутрашњем смислу. Тиме се, наравно, указује да је доживљај свјетлости сублимација мисли и осјећања цијеле личности којом препознајемо једну натприродну моћ и да само у том посебном стању душе можемо наслутити њено надискуствено дејство.

Sonja TOMOVIĆ-ŠUNDIĆ

NJEGOŠ' METHAPHYSICS OF LIGHT

Summary

In his work *The Light of Microcosmos* Njegoš has nuanced several meanings of the phenomena of light. The lights is, in the first place, 1. Soul, 2. Thought, 3. Idea, 4. Creation, 5. Order, 6. Knowledge, 7. Beauty, 8. Poetry, 9. Goodness, 10. Mind. For Njegoš, soul is the light, thought is the light, idea is the light, knowledge is the light, creation is the light, order is the light, beauty is the light, poetry is the light, goodness and truth are the light, spirit is the light and, finally, God is the light and the source of light, while the human soul is the only immortal light beam drawn in the dark sovereign, i. e. materia, so the light is the very spiritual principle, opposite to the unlighted, materialistic principle. Furthermore, the mind learning is defined as the illumination of the mind and the way out of the obscurity of soul into the light of knowledge. The light is the name for creation also, because the dynamically conceived process of creation has its lightening epilogue. The light is the order of harmony versus the dark, that is to say, against disorder and chaos, which, at the same time, implies that such an order contains in itself the beauty, truth and goodness, wisdom and immortality. The poetry itself as poiesis is the light that governs the art of poetics in which one climbs, gradually, from physical towards the methaphysical secret of existence.